

КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ОСОБИСТІСНА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У даній статті зроблена спроба розглянути проблему формування конфліктологічної компетентності як особистісної передумови екологічності педагогічної взаємодії у професійній діяльності майбутнього учителя. Визначенні поняття «освітнє середовище», «екологічність педагогічної взаємодії», «конфліктологічна компетентність». Здійснено теоретичне узагальнення вирішення досліджуваної проблеми, що передбачає визначення принципу екологічності, екологічності педагогічної взаємодії і конфліктологічної компетентності майбутнього фахівця. Виокремлено і описано низку методів щодо формування конфліктологічної компетентності майбутнього вчителя початкових класів.

Ключові слова: *принцип екологічності, екологічність педагогічної взаємодії, конфлікт, конфліктологічна компетентність.*

Постановка проблеми. Проблеми людини як суб'єкта екосистеми вивчаються природничими, філософськими, культурологічними, педагогічними і психологічними науками. У результаті еволюції об'єкту екології від біолого-екологічного відношення «організм – середовище» до «людина – середовище» сьогодні останнє трактується розширено, тобто середовище життя і середовище діяльності єдині. О. Роговая вважає, що поняття «екологічне» взагалі необхідно вживати тоді, коли ми маємо справу з сукупністю відносин людини, які для даної конкретної культурно-історичної ситуації виступають в якості природних [8, с. 38].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика екологічної свідомості, її типи, види та форми досліджувалися такими науковцями як С. Дерябо, В. Пановим, В. Скребцем, Ю. Швалбом, В. Ясвіном; проблеми екологічної компетентності відображені в працях В. Віндельбанд, Г.П. Сікорської; питання екологічності людських стосунків було предметом вивчення у дослідженнях М. Скрипник.

Мета статті – розкрити особливості формування конфліктологічної компетентності як особистісної передумови формування екологічності педагогічної взаємодії у професійній діяльності майбутнього вчителя початкових класів.

Виклад основного матеріалу досліджень. Екологічна свідомість, екологічна культура, екологічність людських стосунків – це порівняно нові категорії в психологічній науці. У контексті психології вищезазначені категорії є предметом вивчення доволі молодого напрямку психологічної науки – екологічної психології. Дана наукова галузь активно розвивається лише упродовж останніх десятиліть. Цим і пояснюється нечисленність досліджень, присвячених визначенню передумов формування екологічності людської взаємодії, зокрема, впливу такого чинника як конфліктологічна компетентність педагогів.

Згідно досліджень В. Панова початковою умовою, яка відрізняє екопсихологію від інших психологічних дисциплін є уявлення про те, що психологічні проблеми вивчення свідомості та індивідуальності людини, її психічного розвитку, навчання, поведінки, психологічного, психічного та фізичного здоров'я, слід розглядати в контексті системи «індивід – середовище». Причому під компонентом «середовище» автор розуміє усі його види: просторове, сімейне, освітнє, інформаційне, етнічне, соціо-культурне, духовне тощо. У контексті вказаної в статті проблематики нас буде цікавити освітнє середовище. В. Панов систематизував основні моделі освітнього середовища. Він виокремив екологічно-особистісну модель (В. Ясвін), комунікативно-орієнтовану модель (В. Рубцов), антрополого-психологічну модель (В. Слободчиков), психодидактичну модель (В. Лебедева, В. Орлов, В. Ясвін), екопсихологічний підхід (В. Панов).

В. Панов пропонує розглядати психічний розвиток людини під час її навчання в контексті системи «людина – довкілля». Освітнє середовище розуміється як система педагогічних і психологічних умов і впливів, які створюють можливість як для розкриття інтересів і здібностей, які ще не проявилися, так і для розвитку тих, що вже є. В якості основних структурних компонентів освітнього середовища дослідник виділяє діяльнісний, комунікативний і просторово-предметний [6, с. 62]. Стосовно другого компоненту, то під ним розуміється простір міжособистісної взаємодії в безпосередній або предметно-опосередкованій формі, способи взаємодії з даним освітнім середовищем і його суб'єктами.

В. Скребець дає визначення ще одному ключовому поняттю – категорії екопсихологічних диспозицій. Крізь категорію екологічних диспозицій з урахуванням змісту екологічної спрямованості формується лінія екоатрибутивної поведінки. Вчений виокремлює еконормативну і екодевіантну поведінку. Еконормативна поведінка визначається як поведінка в основі якої лежить сукупність правил і вимог доцільної і розумної взаємодії з природним, соціальним та штучним оточенням, а екодевіантна поведінка визначається як по-

ведінка, в основі якої спостерігаються риси, що зашкоджують природному середовищу, або собі, іншим людям, довкіллю [9]. На наш погляд продуктивними для даного дослідження є звернення до процесу формування еконормативної поведінки особистості щодо соціального оточення.

Ю. Швалб запропонував принцип екологічності, відповідно до якого оцінювати як екологічну слід таку взаємодію, що створює двосторонні умови для розвитку всіх значущих компонентів системи. Якщо характеристики середовища поліпшують умови розвитку людини, то можна говорити про екологічно позитивний зв'язок. Найвищий рівень екологічності буде мати така діяльність людини, яка завдяки розвитку елементів оточення створює середовище власного розвитку [11]. Розмірковуючи над проблемою екологічності педагогічної взаємодії М. Заброцький пропонує вважати екологічною таку педагогічну взаємодію, яка створює умови для суб'єктивного розвитку учня. При цьому найбільш високий рівень екологічності буде у такій взаємодії вчителя з учнями, завдяки якій створюються умови для особистісного і професійного розвитку педагога [4, с. 79]. М. Скрипник пропонує вивчати взаємодію людей один з одним, екологічність людських стосунків через розкриття природного розуміння ідей К. Роджерса про емпатію [10, с.11].

Як зазначає Л. Гримак, людина усе ще переконана у тім, що найбільше щастя відкривається їй лише після встановлення повної влади над природою, і ... забуває, що не менш важливо навчитися в тій же мірі «панувати над собою» як частиною тієї ж самої природи [2]. Це можна зробити, направивши зусилля на внутрішню роботу, тобто спочатку змінити самого себе і знайти внутрішню гармонію, а також зовнішню – по гармонізації свого довкілля. Для пояснення терміну «екологічність взаємодії» звернемося до принципу екологізму. Екологізм як філософський напрямок – це спосіб пояснення стосунків людини і навколишнього середовища природного чи соціального, що сприяє їх взаємному розвитку. Ми, у своєму дослідженні притримуємося думки вітчизняного психолога М. Заброцького, який трактує екологічність педагогічної взаємодії як ідеальний конструкт, який передбачає у згорнутому вигляді природність та можливість розвитку всіх учасників педагогічної взаємодії, що, у свою чергу, пов'язане з трансцендентною позицією вчителя, переживанням ним власної цілісності та інтегрованості. Різний рівень екологічності педагогічної взаємодії буде знаходити своє відображення в типологічно-стильових характеристиках педагогічного спілкування [4, с. 84].

Практика показує, що у більшості у фахівців, особливо молодих, не сформована позитивна установка на професійно-творчий саморозвиток, немає потреби в придбанні нових професійних знань,

розвитку творчого мислення. В основному для них характерні прагматичний тип мислення, невміння рефлексувати свою діяльність, аналізувати і вирішувати проблемні, конфліктні ситуації [1, с.62]. Постає необхідність формування конфліктологічної компетентності, як основи педагогічної взаємодії.

Традиційно конфлікт розуміють як процес різкого зіткнення, загострення протилежно направлених цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії [5, с.393]. Конфлікти дітей – це не просто негативні явища в дитячому житті, це особливі, значущі ситуації спілкування, які виконують соціалізуючу функцію на відповідному етапі формування особистості [5, с.199]. Підхід до конфлікту як до чинника, що детермінує процес особистісного зростання, заснований на теоретичному положенні про інтеріоризацію як основний механізм набуття суб'єктивного внутрішнього світу. Виступаючи формою зовнішньої протидії, зіткнення думок, оцінок і способів поведінки, завдяки рефлексії, конфлікт може породжувати внутрішні суперечності, сумніви, боротьбу мотивів як атрибути «складного» внутрішнього світу особистості [5, с.193]. Н.В.Гришина наголошує на тому, що конфлікти – при правильному підході – можуть стати ефективним фактором педагогічного процесу, виховного впливу на дітей [3, с.488]. Це нам дає підстави ще раз підкреслити важливість формування конфліктологічної компетентності у майбутніх педагогів, оскільки конфлікти між дітьми можуть стати ефективним інструментом виховного процесу.

Дослідники розглядають поняття «конфліктологічна компетентність» у різноманітних аспектах. Зазвичай конфліктологічна компетентність розглядається як система наукових знань про конфлікт та вмінь керувати ними, що цілеспрямовано розвиваються в процесі спеціальної навчальної та професійної взаємодії суб'єктів спілкування. Вона передбачає певний рівень знань та якостей особистості з аналізу, управління та самоуправління конфліктами й особливо інтенсивно розвивається в процесі оволодіння понятійним та фактологічним матеріалом конфліктології. Конфліктологічна компетентність є показником якості професійної компетентності майбутнього вчителя початкових класів, що передбачає вміння надавати формуючий, спрямовуючий вплив на розвиток особистості дитини. Також конфліктологічна компетентність розглядається як складова конфліктологічної культури майбутніх педагогів. Фахівець, який володіє конфліктологічною культурою, здібний до реалізації професійних функцій і рішення професійних задач в умовах міжособистісних конфліктів з суб'єктами професійної діяльності, здатний у процесі вирішення конфліктів до перетворення конфліктогенного виробничого середовища. Підсумком прояву конфліктологічної культури фахівця виступає нове професійне середовище із змінени-

ми параметрами, які виступали причинами професійного конфлікту. А якщо так відбувається, то ми можемо говорити про екологічність взаємодії.

Оскільки педагогу відводиться роль спостерігача-посередника, то його головна мета – цілеспрямований вплив щодо усунення причин, що спровокували конфлікт, профілактика поведінки учасників конфлікту, забезпечення нормального обміну переважно вербальними діями учасників конфлікту, щоб вони слухали й чули один одного. Тому для педагога в конфлікті важливий не сам предмет конфлікту, а формальна сторона взаємодії, тобто його організованість. Стаючи посередником у вирішенні дитячих конфліктів, педагог повинен враховувати їх характерні особливості. Така ситуація вимагає від фахівця уміння діагностувати симптоми конфліктних відносин, емоційного дискомфорту дитини у стосунках з однолітками.

Досвід вивчення різних конфліктів вказує на те, що не всі конфлікти можна попередити, тому одним з найважливіших в психології конфліктів є навчання засобам, конструктивним виходам та психотехнологіям їх вирішення. Для того, щоб вчитель зміг учить вихованців конструктивним формам вирішення конфлікту, він сам повинен володіти прийомами і навичками конструктивного виходу з міжособистісного конфлікту. Тому майбутньому вчителю потрібно опанувати системою технологій оцінки, вимог, підтримки, успіху, захисту, тобто технікою педагогічного спілкування. Важливим є вміння пояснення, обговорення конфліктних ситуацій. Таке обговорення вчить аналізувати конфлікти, знаходити причини їх виникнення й шукати конструктивні способи виходу із складних ситуацій взаємодії. При «мовленнєвому» освоєнні конфлікту виробляється вміння висловлювати власну думку, свої потреби у конфліктній ситуації словами, а це сприяє формуванню навички конструктивної взаємодії у конфліктних ситуаціях.

Спираючись на можливості дитини, на розуміння механізмів, які впливають на її поведінку в конфлікті, майбутні вчителі мають вміти знаходити адекватні способи підтримки його прагнення успішно вийти з конфлікту.

Нами було проведено опитування серед студентів інституту педагогіки, психології та мистецтв Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, спеціальності «Початкова освіта». Мета опитування з'ясувати як вчитель повинен реагувати на міжособистісні конфлікти у дітей молодшого шкільного віку. Аналіз відповідей засвідчив, що більшість студентів (45%) вважають, що вчитель повинен припинити конфлікт, тобто за допомогою застосування санкцій щодо дитини, вживання репресивних заходів щодо винуватця. Приблизно 40% студентів висловили готовність проводити роз'яснювальні бесіди (але бесіди не включа-

ли з'ясування мотивів поведінки вихованців, використовувалися слова «гарно - негарно», «можна - неможна»). Приблизно 15% студентів готові просто ігнорувати конфліктні ситуації, пояснюючи це тим, що це така особливість молодшого шкільного віку (сваритися і швидко миритися) і діти самі у змозі розібратися. На нашу думку, це пов'язано насамперед з тим, що майбутні вчителі просто не знають, як реагувати на конфліктну ситуацію і як її трансформувати в ефективний виховний вплив на дітей.

Для підготовки майбутнього вчителя початкових класів до конструктивного вирішення конфліктів у дітей молодшого шкільного віку ми вважаємо доцільним у процесі вивчення циклу психологічних дисциплін враховувати наступне:

1. Треба формувати у студентів готовність до вирішення конфлікту. Підготовка до вирішення конфліктів – процес тривалий. Готовність до конструктивного вирішення конфлікту означає наявність у студентів розвинених здібностей самостійно оцінювати на основі отриманих психологічних знань свої індивідуальні особливості й можливості, рівень власної конфліктності, міру прояву своїх особистісних якостей і уміння взяти на себе відповідальність за вирішення конфлікту.

2. Студенту необхідно розширити обсяг знань про конфлікт, розвивати уміння й навички в конструктивному вирішенні конфлікту.

3. Формувати уміння попереджити конфлікт: визначати перехід спілкування в передконфліктну або конфліктну стадії; розуміти, вислуховувати партнера, об'єктивно оцінювати ситуацію.

4. Формування досвіду вироблення індивідуального стилю поведінки в конфлікті.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що найбільш ефективно сприяють підготовці майбутнього вчителя початкових класів до конструктивного вирішення конфліктів у дошкільному віці такі види діяльності: аналіз реальних міжособистісних конфліктів для встановлення порядку врегулювання або вирішення; виділення завдань і проблем, що підлягають первинному вирішенню; модифікування власної поведінки в ситуаціях що викликають агресію; вміння обговорювати проблему, коли кожен висловлює своє розуміння того, що відбувається; вивчення особливостей конфліктної поведінки у молодшому шкільному віці для того щоб розрізняти неслухняність від конфліктності; складання сценаріїв дидактичних ігор, які сприяють формуванню доброзичливого характеру і які спонукають до діалогу, до висловлювання власних почуттів; написання казок, які можна використовувати у казкотерапії; вивчення форм роботи з батьками для спрямування їх зусиль на збільшення словникового запасу дитини, розвитку в неї спостереж-

ливості, умінь аналізувати різні соціальні ситуації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз наукової літератури дозволив нам висунути припущення про існування зв'язку між конфліктологічною компетентністю і екологічністю педагогічної взаємодії. Можна стверджувати, що конфліктологічна культура майбутнього фахівця є потужним ресурсом щодо зміни професійного середовища із зміненими параметрами, що були причинами конфлікту. Акцентуація уваги на екологічності педагогічної взаємодії у майбутніх вчителів початкових класів дасть можливість підвищити якість підготовки фахівців, буде сприяти формуванню їхньої конфліктологічної культури. Вивчаючи дану проблему, у подальших дослідженнях ми вважаємо за необхідне більш глибоко і докладно вивчити проблему підготовки викладачів ВНЗ до формування конфліктологічної компетентності майбутніх педагогів.

Список використаних джерел

1. Габа І.М. Особистісно-розвиваючий потенціал освітнього середовища ВНЗ / І.М. Габа // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К., 2012. – Т.ХІV. – Ч.1. – С.57-65.
2. Гримак Л.П. Резервы человеческой психики / Л.П. Гримак. – М.: Изд-вополит. лит-ры, 1987. – 286 с.
3. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб.: Питер, 2008. – 544 с.
4. Заброцький М.М. Педагогічна взаємодія: екологічний вимір / М.М. Заброцький // Актуальні проблеми психології. Екологічна психологія: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К., 2006. – Т.ХІІ. – Випуск 9 – С.77-84.
5. Ложкін Г.В. Психологія конфлікту: теорія я сучасна практика: Навчальний посібник. / Г.В. Ложкін, Н.І. Пов'якель. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 416 с.
6. ПановВ.И. Психологические основы двух теорий обучения / В.И. Панов // Учителю о психологии. – М., 1997. –
7. ПановВ.И. Экопсихологический подход к проблеме развития на поздних этапах онтогенеза / В.И. Панов // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К.: Міленіум, 2003. – Т.ХІІ. – Ч. 1 – С.331-333.
8. Роговая О.Г. Формирование образовательной среды как фактор повышения качества эколого-педагогического образования / О.Г. Роговая // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2006. – №17 (Том7). – С.35-45.
9. Скребець В.О. Екологічна психологія: Навч. посібник / В.О. Скребець. – К.: МАУП, 1998. – 144 с.

10. Скрипник М. Найпродуктивніше середовище для формування емпатійного ставлення до інших / М.І. Скрипник // Управління освітою – Квітень. – 2009. – №8 (212). – С.11-18.
11. Швалб Ю.М. К проблеме определения экопсихологических систем / Ю.М. Швалб // Актуальні проблеми психології.: Зб. наук. праць Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ за ред. С.Д. Максименка. – К., 2003. – Т.VII. – Ч. 1 – С.426-433.

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Gaba I.M. Osobistisno-rozvivajuchij potencial osvितn'ogo seredovishha VNZ / I.M. Gaba // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraїni/ za red. S.D. Maksimenka. – K., 2012. – T.HIV. – Ch.1. – S.57-65.
2. Grimak L.P. Rezervy chelovecheskoj psihiki / L.P. Grimak. – M.: Izd-vopolit. lit-ry, 1987. – 286 s.
3. Grishina N.V. Psihologija konflikta / N.V. Grishina. – SPb.: Piter, 2008. – 544 s.
4. Zabroc'kij M.M. Pedagogichna vzaemodija: ekologichnij vimir / M.M. Zabroc'kij // Aktual'ni problemi psihologii. Ekologichna psihologija: Zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraїni/ za red. S.D. Maksimenka. – K., 2006. – T.VII. – Vipusk 9 – S.77-84.
5. Lozhkin G.V. Psihologija konfliktu: teorija ja suchasna praktika: Navchal'nij posibnik. / G.V. Lozhkin, N.I. Pov'jaket'. – K.: VD «Profesional», 2006. – 416 s.
6. Panov V.I. Psihologicheskie osnovy dvuh teorij obuchenija / V.I. Panov // Uchitelju o psihologii. – M., 1997. –
7. Panov V.I. Jekopsihologicheskij podhod k probleme razvitija na pozdних jetapah ontogeneza / V.I. Panov // Aktual'ni problemi psihologii: Zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraїni/ za red. S.D. Maksimenka. – K.: Milenium, 2003. – T.VII. – Ch. 1 – S.331-333.
8. Rogovaja O.G. Formirovanie obrazovatel'noj sredy kak faktor povyshenija kachestva jekologo-pedagogicheskogo obrazovanija / O.G. Rogovaja // Izvestija Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gercena. – 2006. – №17 (Tom7). – S.35-45.
9. Skrebec' V.O. Ekologichna psihologija: Navch. posibnik / V.O. Skrebec'. – K.: MAUP, 1998. – 144 s.
10. Skripnik M. Najproduktivnishe seredovishhe dlja formuvannja empatijnogo stavlennja do inshih / M.I. Skripnik // Upravlinnja osvितoju – Kvitent'. – 2009. – №8 (212). – S.11-18.
11. Shvalb Ju.M. K probleme opredelenija jekopsihologicheskikh sistem / Ju.M. Shvalb // Aktual'ni problemi psihologii.: Zb. nauk. prac' In-tu psihologii im. G.S. Kostjuka APN Ukraїni/ za red. S.D. Maksimenka. – K., 2003. – T.VII. – Ch. 1 – S.426-433.

Шульга Г.Б. Конфликтологическая компетентность как личностная предпосылка формирования экологичности педагогического взаимодействия в профессиональной деятельности будущего учителя

В данной статье предпринята попытка рассмотреть проблему формирования конфликтологической компетентности как личностной предпосылки экологичности педагогического взаимодействия в профессиональной деятельности будущего учителя. Определены понятия «образовательная среда», «экологичность педагогического взаимодействия», «конфликтологическая компетентность». Осуществлено теоретическое обобщение решения исследуемой проблемы, что предусматривает определение принципа экологичности, экологичности педагогического взаимодействия и конфликтологической компетентности будущего специалиста. Установлено, что большинство будущих учителей не знают как реагировать на конфликтную ситуацию и как ее трансформировать в эффективный воспитательное воздействие на детей. Выделены и описаны ряд методов по формированию конфликтологической компетентности будущего учителя начальных классов.

Ключевые слова: принцип экологичности, экологичность педагогического взаимодействия, конфликт, конфликтологическая компетентность.

G. Shulga. The Conflictological Competence as the Personal Prerequisite for the Formation of Ecological Compatibility Pedagogical Interaction in the Professional activity of Future Teacher

This article is devoted to the problem of formation of the conflictological competence as the personal prerequisites of sustainability of pedagogical interaction in the professional activity of future teacher. The definition of “educational environment”, “environmentally friendly pedagogical interaction”, “conflictological competence” are determinate. The article presents the theoretical generalization of the solution of the research problem that involves determining the principle of sustainability, sustainability pedagogical interaction and conflictological competence of future specialist. The article shows the environmental bilateral cooperation creates conditions for the development of all significant system components. The conflictological competence is a measure of the quality of professional competence of a future teacher, it requires the ability to provide shaping, guiding influence on the development of personality. It was found that most prospective teachers do not know how to respond to a conflict situation and how to transform them into effective educational impact on children. The number of methods of the formation of conflictological competence of future teacher of initial classes are described and identified in the article. The accentuation of attention on the ecology of pedagogical interaction of future teachers of initial classes will provide an opportunity to improve the quality of future specialists, will contribute to the formation of conflictological culture.

Keywords: the principle of sustainability, the sustainability of pedagogical interaction, conflict, conflictological competence.